

Список використаних джерел та літератури

1. Бастун Н. А. Служби раннього втручання в Україні: шлях до інтеграції. – К.: ІКЦ «Леста», 2005. – 184 с.
2. Веракса А.Н., Гуторова М.Ф. Практический психолог в детском саду. Пособие для психологов и педагогов/ А. Н. Веракса, М.Ф. Гуторова.-М.: Мозаика-Синтез,2010.-2010с.
3. Гаврилюк О.В. Особливі діти в закладі та соціальному середовищі: навчальний посібник/О.В. Гаврилюк.- К. Подільський: Аксіома, 2009 -308 с.
4. Компанець Н.М., Луценко І.В. Моделювання індивідуального розвитку дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання ДНЗ: навчально-методичний посібник/ Н. М. Компанець, І.В. Луценко- К.: 2017. – С.- 66.
5. Скрипник О.В., Долинська Л.В. Загальна психологія: Підручник /О.В. Скрипник, Л.В. Долинська, З.В. Ограднійчук та інші.-К.: Либідь,2005.-464с.
6. Сухарева Л.С. Піклуємось разом з батьками. Робота з батьками дошкільників/ Л.С. Сухарева.- Харків: Основа, 2008.-128с.

Манзенюк С.А.,
практичний психолог
Інклюзивно-ресурсного центру
Красилівської міської ради
Хмельницької області

Використання елементів казкотерапії як ефективного методу у формуванні особистісної сфери дітей з затримкою психічного розвитку молодшого шкільного віку

Молодший шкільний вік є дуже важливим періодом з точки зору особистісної сфери дитини. Використання елементів казкотерапії є актуальним в наш час. Її вплив чималий і дозволяє ненав'язливо, у ігровій формі вплинути на особистісний розвиток дитини з затримкою психічного розвитку молодшого шкільного віку. Казки допомагають дитині всебічно розвиватись.

Ключові слова: молодший шкільний вік, затримка психічного розвитку, казкотерапія, корекційно-розвиткова робота.

Одним з найважливіших чинників поступального розвитку суспільства є гуманне, милосердне та дбайливе ставлення до осіб з особливими потребами [6, с.4].

До категорії дітей молодшого шкільного віку відносять дітей віком від 6 до 10-11 років. Хоча провідною діяльністю вже виступає навчальна, проте вони ще багато часу відводять для гри. Дитина в цей період розуміє, що вона є частинкою суспільства, і всі її дії можуть схвалюватися або не схвалюватися суспільством. Тобто, у дитини формується певний Я-образ, змінюється система життєвих стосунків. У даному віковому проміжку такі діти намагаються пристосовуватися до нових соціальних умов, проявляють свої індивідуальні можливості, вчать засвоювати людський досвід.

У цьому віці діти потрапляють у нові колективи, в яких виникають свої протиріччя, відповідно, вони навчаються вирішувати конфліктні ситуації, йти на компроміси, проявляти емпатію.

Арт-терапія дозволяє використовувати на заняттях елементи рольових ігор, психодрами, психогімнастики, ігор-драматизацій, елементів дихальної гімнастики, сенсомоторної корекції та освітньої кінезіології, танцювально-терапевтичних методик, арт-терапії, музикотерапії. Для дітей молодшого шкільного віку казка є невід'ємним елементом формування соціально прийнятної поведінки, особистісної сфери загалом. Діти краще розуміють проблему через відображення у казці, ніж погодинні розмови дорослих, як потрібно себе вести, а як не потрібно, який вчинок був поганим і чому. Казка пояснює все легко та доступно. Зміст казок завжди емоційно забарвлений, тобто дитина

не лише сприймає у слуховому співвідношенні казку, але й «переживає» її та виносить певні висновки з неї.

Виховання казкою, доступною мовою, навчає дітей життєвій мудрості. Діти беруть для себе чимало знань: перші уявлення добро та зло, про те, що є речі від яких варто відмовитися, якими б заманливими вони не були, про взаємозв'язок людини з природою, дозволяє навчитися проявляти свої риси характеру, навчає де їх доцільно проявляти.

В даний період часу в Україні триває процес розбудови *інклюзивної освіти*. Вона є не лише актуальним соціальним аспектом, але й одним із прогресивних напрямків розвитку сучасної української школи.

Затримка психічного розвитку (ЗПР) – це синдром відставання дозрівання психіки дитини в цілому або окремих її функцій (пам'яті, уваги, мислення, емоційно-вольової сфери, мовлення тощо), уповільненого темпу реалізації закодованих у генотипі якостей організму, які є наслідком незначних негативних факторів (наявність ранньої деприваційної ситуації, недостатнього догляду за дитиною, мінімальна мозкова патологія тощо), набувають тимчасового характеру і можуть бути скоригованими, якщо вчасно зреагувати. Тобто, це слабовиражені у психічному розвитку відхилення від норми.

Причин затримки психічного розвитку дітей багато. Це можуть бути несприятливі умови виховання, соціального оточення, спадкова схильність, довготривалі хронічні захворювання у ранньому дитинстві, порушення функціонування мозку, ускладнені пологи, наявність гіперопіки чи агресії у вихованні, психотравмуючі ситуації, що пов'язані з проблемами шкільного навчання [5, с.47].

Відставання психічного розвитку дітей проявляється не лише у недоліках сформованості пізнавальних функцій, а й в особистісних недоліках, що виявляється в особливостях поведінки, інтересів, стосунків із ровесниками та дорослими. На особистості дітей із затримкою психічного розвитку насамперед позначається загальна незрілість психіки, особливо емоційно-вольової сфери, що надає усій поведінці надмірної інфантильності. Найбільш вираженою особливістю дітей з ЗПР є незрілість емоційно-вольової сфери. У них слабо виражена здатність до довільного вольового зусилля над собою, тобто змусити їх виконати щось те, що їх зовсім не цікавить, вони ще хочуть гратися і не обтяжувати себе шкільними заняттями, де потрібно багато думати, це їх сильно втомлює. Ці дітки ще несамотійні, зовсім неініціативні, швидко втомлюються під час шкільної діяльності, не вміють самотійно планувати власну діяльність.

Ці діти недостатньо усвідомлюють своє становище учня, яке вимагає дотримання певних правил поведінки. Вони не здатні підпорядковувати свої безпосередні бажання цим правилам і тому поряд зі своїми однокласниками виглядають диваками, оскільки поведуться як дошкільники: встають без дозволу з-за парти, ходять по класу під час уроку, звертаються до вчителя з усіма сторонами запитаннями чи просто граються, не звертаючи уваги на те, що відбувається на уроці. Їм важко довести до кінця розпочату справу навіть тоді, коли вони вміють її виконувати [3, с.35-36].

Важливо враховувати, що саме емоційні та особистісно-мотиваційні особливості впливають на пізнавальну діяльність дитини і є фундаментом для ефективного засвоєння і використання знань.

Тому під час корекції особистісної сфери дітей з затримкою психічного розвитку відповідно до програми виконуються такі важливі корекційно-розвиткові завдання:

- розвиток самоусвідомлення;
- активізація пізнавальної потреби (в тому числі, і потреби у самопізнанні);
- розвиток потребово-мотиваційної сфери особистості;
- формування здатності до емоційної децентрації;
- формування адекватної самооцінки;
- розвиток тілесної, емоційної, вольової регуляції, що проявляється у поведінці;
- корекція та профілактика особистісних порушень;
- корекція емоційно-вольової незрілості;
- покращення соціальних навичок;

- розширення рольового репертуару, розкриття індивідуальних особистісних та творчих здібностей учнів із затримкою психічного розвитку [4].

Арт-терапія є універсальним методом профілактичної та корекційно-розвиткової роботи з дітьми і підлітками, так як вона може служити інструментом розвитку і гармонізації дітей, та підвищення якості їх життя, сприяє розвитку їх творчого потенціалу, дозволяє скорегувати емоційні, поведінкові та інтелектуальні порушення.

Щодо казкотерапії, то напевно кожен пам'ятає свої дитячі враження від казок. Слухаючи казки ми не могли залишатися байдужими до того, чим вона закінчиться, іноді не знаючи кінцівки ще довго не могли заснути, думаючи чим же все там закінчиться...

Казкотерапія – це терапія середовищем, особливою казковою атмосферою, в якій можуть проявлятися потенційні можливості особистості. В основі казки лежить метафора, яка є видом символічної мови і використовується в цілях навчання і передачі інформації. Метафоричне пізнання не залежить лише від логічних міркувань та не потребує точності нашого сприймання. Вона дозволяє використовувати метафоричні ресурси для розвитку позитивних якостей особистості.

Казка може закріпити позитивні навички поведінки, поміняти відношення дитини до багатьох речей та ситуацій, навчити цінувати те, що раніше не цінувала. Це і гра, і подорож у казку, і змагання, і багато інших прийомів і способів [1, с.3].

Класики психології неодноразово зверталися до аналізу казок. Ще Карл Юнг помітив, що персонажі казок відображають різноманітні архетипи і тому впливають на розвиток та поведінку особистості. Інший класик, Е. Берн, вказував на те, що конкретна казка може бути життєвим сценарієм людини [8, с.2].

У дитячому віці нервова система дуже пластична і піддається коригуванню. Важливо не втратити час і зробити все, щоб дитина зростала здоровою та розумною [5, с.7]. У психологічній практиці можна використовувати як народні чи відомі авторські (Г.-К. Андерсен, К.С. Льюїс, Е.Шварц), так і спеціально створені для психотерапії казки [8, с.4].

У будь-якій казці, як правило, присутні наступні елементи: герой чи герої, сюжет, конфлікт та розв'язка. Але казка лише тоді стає терапевтичною, коли дитина ототожнюється з її героями, може провести паралель між сюжетом та власним життям та отримує певний урок чи розуміє приховане повідомлення [7, с.7].

Учень творить свій образ відповідно до соціальних уявлень про моральні, естетичні та фізичні якості людини, а використання у корекційно-розвитковій роботі елементів казкотерапії дозволяє нам коригувати викривлені уявлення дитини. Адже казка сприймається дитиною на двох рівнях, зокрема, свідомому та підсвідомому. Дитяча свідомість сприймає текст казки як придуманий кимось, ототожнює себе з героєм казки, коли розуміє, що в героя казки така ж проблема як у нього, всеодно вважає, що це лише казка і це не про нас, це придумано. В той же час дитина вірить тому, що почула та програмує зміни у поведінці, переосмислює свої цінності та погляди на ситуації.

Казки завжди допомагають не лише педагогам, а й батькам у повсякденному спілкуванні з дитиною. Батьки найкраще знають свою дитину і так само, через казку можуть пропагувати схвальовальні риси характеру казкових героїв, їхні позитивні вчинки, тим самим заохочуючи свою дитину до такої ж поведінки без суворих настанов.

При роботі з такими дітьми за основу береться програма «Корекція розвитку» для дітей з затримкою психічного розвитку, яка містить у собі кілька блоків. Зокрема, психокорекційний зміст блоку «Ставлення до себе» складається із роботи над формуванням уявлення про риси характеру, усвідомлення своїх особистісних якостей, своїх сильних сторін, вмінь, переваг і можливостей, формування позитивного образу Я, почуття гідності, самоповаги, впевненості, усвідомлення процесу свого дорослішання і змін у собі, корекцію самооцінки. Важливим заданням є навчання дітей рефлексивним діям: усвідомлювати не лише свої почуття, але й причини, через які вони виникли, розуміти наслідки своїх дій, причини поведінки, здатність будувати життєві плани.

Блок «Моє оточення» спрямований на набуття навичок соціальної взаємодії у колективі ровесників і підтримки дружніх зв'язків. Психокорекційний зміст роботи охоплює подолання труднощів адаптації до школи, формування усвідомлення свого оточення (сім'ї, школи), довіри і безпеки у групі, здатності співпрацювати. Починаючи з

другого класу, акцент зміщується на формування навичок співпраці, здатності проявляти турботу, повагу до інших, встановлювати дружні стосунки, переймати і керуватися морально-ціннісними установками у міжособистісній взаємодії.

Наступний блок «Соціальні ролі» спрямований на формування учнівської ідентичності, усвідомлення та розширення рольового репертуару, соціальних ролей (я у школі, у гостях, у театрі, у магазині, у лікарні тощо) [4].

Корекційно-розвиткові заняття проводяться переважно у ігровій формі, щоб діти не втрачали цікавості до заняття. Тому діти приходять до інклюзивно-ресурсного центру з великим задоволенням.

При застосуванні елементів казкотерапії за допомогою програвання казок, діти із затримкою психічного розвитку можуть відпрацьовувати свої особистісні якості та уміння, залежно від того на розвиток яких якостей спрямована казка. Важливо забезпечити умови безоцінного ставлення до дитини, добровільної участі у виконанні вправ, м'яке коригування недоліків при допущенні помилок. Часто заняття проводяться не за партою, а в невимушеній атмосфері. Це може бути навіть на килимку. Головне, щоб дитина почувала себе спокійно, розкуто та максимально комфортно.

У своїй практиці найчастіше використовуємо казки на розвиток гарної поведінки, позитивних рис особистості, подолання станів тривожності, страху, невпевненості у собі, деструктивних форм поведінки. Зокрема, це «Брехливе мишеня», «Королівство ледарів», «Сорока Злодюжка», «Будь собою», «Казка про образу», «Країна Замазурія», «Незвичайний ангел», «Віслучок Вухань», «Казка про безлад», «Невгамовна мавпочка», «Кнопик-Переможець», «Запаслива білочка», «Казка про Іванка, який хотів стати дорослим», «Найвродливіша корівка» та багато інших.

Важливо, пропрацьовуючи казку дотримуватися певного алгоритму. Зокрема, спочатку це ознайомлення з казкою та проговорювання основних моментів. Після прочитання казки варто обговорити основну проблему казки, основні події, що відбувалися в ній, образи основних героїв. Якщо дитина не бажає цього робити не потрібно її примушувати, можна це зробити на наступному занятті. Після обговорення казки, ми підходимо до того, що дитина зробити певні висновки, сформулювати для себе певне правило, якого буде дотримуватися у подальшому.

Застосовуючи елементи казкотерапії у процесі корекційно-розвиткової роботи з дітьми з затримкою психічного розвитку бачу чималі позитивні результати. Зокрема, часто діти ще не випрацювавши алгоритм правильної-неправильної поведінки, хоча б задумуються над тим чи правильно вони вчинили, чи варто було так робити. У певних проблемних ситуаціях згадуються казки, які ми обговорювали та бачать ситуацію з боку, починають думати як варто себе поводити надалі. Знають, яка поведінка отримує соціальне схвалення, а яка ні.

Отже, основними перевагами казок можу назвати такі:

- 1.казки показують позитивні і негативні сторони людини;
- 2.навчають культурі поведінки;
- 3.дозволяють бачити зі сторони проблемні ситуації;
- 4.розвивають комунікативну сферу;
- 5.навчають впевненості у собі;
- 6.допомагають навчити вирішувати конфліктні ситуації у ігровій формі;
- 7.дозволяють сформувати позитивний Я-образ.

Але не варто забувати — самолікування може бути шкідливим навіть тоді, коли ліками є звичайна казка. Варто відповідально підходити до вибору казок, щоб вона підходила по проблематиці і не сильно вразила дитину. Спостерігати, чи нормально дитина реагує на казку, якщо ні, то варто змінити її.

Значна роль у закріпленні результатів корекційної роботи належить батькам [6, с.64]. Адже дитина не може бути адаптована та соціалізована окремо від сім'ї, а тому суттєве значення має саме психологічна підтримка батьків таких дітей. Саме від батьків залежить повноцінний розвиток дитини з особливими потребами, її навчання та виховання [6, с.111].

Самооцінка або відчуття цінності себе розвивається у дітей в таких умовах, де дорослий безумовно приймає дитину, активно слухає її переживання і потреби, надає допомогу, коли це необхідно, підтримує успіхи, допомагає конструктивно розв'язувати конфлікти, ділиться своїми почуттями, не втручається у завдання, з якими дитина може впоратися самостійно [4].

Маленькі діти іноді просять читати одну й ту саму казку кожен день впродовж 1-2 місяців. Не варто їм відмовляти у цьому. Це дозволяє їм запам'ятати зроблені висновки, дає відчуття стабільності і порядку, дозволяє знову й знову відчувати знайомі емоції, знімає тривожність через невідомість. Окрім цього, дитина може ідентифікувати себе з героями казок. Саме тому вона хоче ще раз прожити історію, де долаються всі перепони та головний герой, тобто дитина стає переможцем.

Є діти, які дуже люблять фантазувати. Відповідно, з ними ми практикуємо складання казок. Їх це дуже сильно захоплює. Часто казки виходять з дуже несподіваними кінцівками. При складанні казок дотримуюся певних правил. Зокрема, націлюємо дитину на проблему, що має бути порушена, яку потрібно буде вирішити, придумуємо головного героя з звичками чи рисами, яких потрібно позбутися у казці, разом шукаємо шляхи вирішення цієї проблеми. Потрібно дуже м'яко регулювати цей процес, щоб не порушити творчий порив дитини.

Створення казкового сюжету в свою чергу сприятиме самовираженню дитини, допоможе зобразити свої бажання, мрії, донести свої думки, турботи, що буде мати великий корекційний зміст, оскільки висловлюючи себе, вона буде представляти іншим свій світогляд, а знайомлячись з чужою творчістю вчитися новому і переосмислювати старе на рівні підсвідомості.

Створюючи власну сюжетну історію, дитина зможе відобразити власний внутрішній світ за допомогою подібних історій і навчитися чомусь новому у процесі їх створення, дізнатися про різноманітність характерів, бажань, прагнень, емоцій і втілити їх у своїх твореннях. Вони можуть розповісти про емоційні реакції на певні вчинки чи події. Такі казкові історії можна перетворити на стратегії поведінки в різноманітних життєвих ситуаціях, коли дитина власне буде вчитися чомусь корисному та новому для себе.

У комплексі з казкотерапією часто застосовуються й інші методи психокорекції. Можна спільно продовжувати казкову розповідь, розігрувати казки за допомогою лялькових театрів та багатьох інших. Будь-які негаразди чи невдачі завжди можна відобразити в ігровому сюжеті і, подивившись на них зі сторони, зробити певний висновок.

Таким чином, казкотерапія дозволяє психологу ефективно вплинути на особистісну сферу дитини молодшого шкільного віку, формувати всебічно розвинену особистість, сприятимуть зниженню рівня емоційної напруги, не викликаючи у них відторгнення. Використання різних видів мистецької діяльності доволі сприятливо на цьому позначається, викликає у дітей інтерес та позитивне ставлення [2].

Читання казок формує емоційне сприйняття того, що прочитано, навчає дітей висловлювати свої думки, навчає приймати правильні рішення і взагалі сприятливо впливає на емоційно-вольову сферу дитини.

Тому, казка є невід'ємним компонентом у формуванні особистісного розвитку дітей молодшого шкільного віку з затримкою психічного розвитку.

Список використаних джерел та літератури

1. Внукова М.О., Мартиненко О.А. Як розвинути мовлення вашої дитини – Х.: Вид-во «Ранок» (Сімейна психологія), 2009. – 128 с.
2. Логвінова І. П., Кучеренко Ю. О. *Програма з корекційно-розвиткової роботи «Корекція розвитку»* (корекція особистісного розвитку) для підготовчих, 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей із затримкою психічного розвитку – Київ, 2016.
3. Обухівська А.Г., Ілляшенко Т., Жук Т. Психологу про дітей з особливими потребами у загальноосвітній школі – К.: Редакції загальнопед. газет (Бібліотека «Шкільного світу»), 2012. – 128 с.

4. Прохоренко Л.І., Бабяк О.О., Засенко В.В., Ярмола Н.А. Учні початкових класів із особливими освітніми потребами: навчання та супровід: навчально-методичний посібник – Харків: Вид-во «Ранок», 2020. – 160с.
5. Сак Т.В. Особлива дитина: Від народження до 6 років: Поради батькам. – К.: Літера ЛТД, 2008. – 144с.
6. Сулаєва Н.В., Федорович Л.О. Мистецькі ігри в корекційній роботі з дітьми з обмеженими психічними й фізичними можливостями: навчальний посібник – Кременчук: Християнська Зоря, 2010. – 164с.
7. Ткач Р.М. Сказкотерапия детских проблем. – СПб.: Речь; М.: Сфера, 2008. – 118 с.
8. Черняева С.А. Психотерапевтические сказки и игры. – СПб.: Речь, 2002. – 168с.

Мартинюк В. А.,
директор комунальної установи
«Інклюзивно – ресурсний центр»
Славутської міської ради

Командний підхід. Роль готовності педагогів до роботи з дітьми в умовах інклюзивного навчання

Не секрет, що останнім часом інклюзивна освіта в наших територіальних громадах стала активно розвиватися, з'являється все більше дітей, які потребують особливого підходу в освітньому процесі.

Інклюзивна освіта для європейських держав – це не дивина. Там давно вже практикується така форма навчання. Для цих країн навчання дітей з особливостями розвитку та здорових однолітків разом має особливе значення, адже спілкування зі здоровими однокласниками та психологічна підтримка – головна ознака спеціальної освіти. Кожна людина, незалежно від стану здоров'я, наявності фізичного чи інтелектуального порушення, має право на одержання освіти, якість якої не має різнитися від якості освіти здорових дітей. Дитина з особливими освітніми потребами має відвідувати дитячі установи разом зі звичайними однолітками. І тільки правильний командний підхід та готовність педагогів зроблять цей процес якісним та комфортним для здобувачів освіти.

Тому основна мета даної статі розповісти про важливість командного супроводу дитини в умовах інклюзивного навчання та про готовність педагогів до таких викликів.

Ключові слова: інклюзивне навчання, особа з особливими освітніми потребами, інтегрування.

Ми маємо справу з найскладнішим, неоціненним,
найдорожчим, що є в житті, – з дитиною.
Від нас, від нашого вміння, майстерності,
мистецтва, мудрості залежить її життя,
здоров'я, розум, характер, її місце і роль у житті.
В. Сухомлинський

Однією з найважливіших умов впровадження інклюзивної моделі в навчальному закладі є організація співпраці фахівців, результатом якої має стати освітнє середовище, максимально сприятливе для різнобічного розвитку всіх учнів, у тому числі й учнів з особливими потребами. Успішна інклюзія неможлива без командного супроводу. [1, с. 45-47]

Для забезпечення повноцінного перебування дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої освіти необхідний відповідний психолого-педагогічний супровід, адже якість освітнього процесу значною мірою залежить від того, наскільки враховуються і реалізуються потенційні можливості навчання та розвитку кожного школяра.